

Eğitimde Metalaşma¹

Hasan Hüseyin Aksoy

İnsan gereksinimleri ve bu gereksinimleri karşılayan mal ve hizmetlerin niteliği, miktarı ve erişilebilirliği iktisatın giriş konularından biridir. İktisadi tanıma göre “karşılanmadığı (tatmin edilmediği) zaman acı ve üzüntü, karşılandığında zevk ve haz veren duygulara ihtiyaç (gereksinme) denir” (Üstünel, 1983, 27). Somut maddi ürünler ya da hizmetlere ilişkin bir ayırım yapılmaksızın, insan gereksinimlerini doğrudan ya da dolaylı olarak karşılayan şeyler ise “mal”dır.

Marx, kapitalist üretim biçimine ilişkin analizleri içinde gereksinimleri karşılamak için kullanılan mal ve hizmetlerin üretiminde amaca ilişkin “kullanım değeri” ve “değişim değeri” ayırımını yapmıştır. Buna göre, doğrudan gereksinimleri karşılamak için üretilen mal ve hizmetlerin “kullanım değerleri”nden, üreticilerin doğrudan kendi gereksinimleri için değil pazarda başka mallarla değiştirilebilme ya da paraya dönüştürülebilme özellikleri nedeniyle ürettikleri mal ve hizmetlerin ise “değişim değerlerinden” bahsedebiliriz. Değişim değeri nedeniyle, üreticilerinin gereksinimlerinden bağımsız, piyasada başka mallarla değiştirmek için veya parasal değerleri için üretilen mal ya da hizmetler “meta” (commodity) olarak tanımlanmıştır. Bu durumda da metaların gereksinimleri tatmin etme özellikleri (kullanım değeri) bulunmaktadır. Ancak üretim süreci, metanın değişim değerine bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Mal ve hizmet üretiminin metalaşması ise ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetlerin piyasada karşılık bulan değerleri için üretilmesi, ticarileşmesidir.

Gereksinim karşılama amacından uzaklaşma ve piyasadaki değerine odaklanma, sadece temel fiziki gereksinimlere yönelik değil, kültür, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve hatta ülkelerin ve yurttaşların güvenlikleri gibi alanlarda dahi ortaya çıkmış ve bu durumun toplumsal olarak ne denli yıkıcı olabileceğine dair emareler de sıklıkla karşılaşılmıştır. II. Dünya

¹ Bu yazı Eleştirel Pedagoji Dergisinde 42. sayısında yayımlanmıştır.

Paylaşım Savaşı'ndan sonraki yıllarda Adorno ve Horkheimer'in çalışmalarında Marx'ın görüşlerinden yararlanılarak, çağdaş dünyadaki meta üretiminin baskınlığı ve onun kültür üzerindeki etkisi vurgulanmış, sanat ve kültürün metalaşmasına dayanan "kültür endüstrisi"nin kültürü standardlaştırarak bireysel-eleştirel düşünmenin gelişimini engellediği, insanları oyalayıp dikkatlerini kendine çektiği ve genellikle mevcut düzenin amaçlarına hizmet ettiği belirtilmiştir (Walker ve Gray, 2007, 3). Günümüzde de özellikle 1980'li yıllardan başlayarak eğitim hizmetinin gerek gelişmiş merkez ülkeler gerekse azgelişmiş çevre ülkelerde toplumsal gereksinimlerden soyutlanıp, özel okullar/üniversiteler ya da okul dışı özel nitelikli kurumlarda (dershane, etüt merkezi, araştırma-rehberlik kurumları vb.) piyasa koşulları içinde ve değişim değeri ile ilişkili olarak (kâr amacı ile) üretilmeye başlandığını ve iktidarların desteği ile bu durumun genişletilmeye çalışıldığı görülmektedir. Eğitimin metalaştırılmasına giden sürecin başlangıcı ise kâr oranlarının düşüş eğilime girmesi sonucu yeni yatırım alanları keşfetmek ve kamusal hizmet alanlarında faaliyet göstermek için sermayenin neoliberal politikaları gündeme getirdiği 1970'li yıllardır (Levidow, 2007; Kurul vd., 2013; Yılmaz, 2013).

Neoliberal kapitalist dönem öncesinde de kamusal nitelikli örgün ya da yaygın eğitim hizmetlerini kullanım değeri üretme, bireysel ve toplumsal gereksinimlere yönelik olma, toplumun tüm bireylerini eşitlikçi bir bağlamda kapsama bakımından sorunlu ve eksik bir nitelik taşımakta idi (Okçabol, 2014; Yılmaz, 2013). Ancak tarihsel gelişim içinde, okullaşma oranlarının genişleme eğiliminin daha geniş toplumsal kesimlere ulaşmaya izin vermesi, eğitimin kullananların bedelini ödediği "özel mal" olarak değil, vergilerle "kamusal mal" olarak finanse edilmesi (parasız sunulma) gibi gelişmeler öne çıkmıştır. Eğitimin bu "kamusal mal" niteliği kazanması sürecine ise uzun dönemli bir demokratikleşme süreci olarak bakılabilir ve gelişimin kendiliğinden gerçekleştiğini düşünmek yerine toplumsal/siyasal mücadeleler ile ilişkilendirilmesi doğru olur. Ondokuzuncu yüzyıldan başlayarak devletin ya da egemen iktisadi/sosyal sınıfların hegemonyalarının üretilmesinde ideolojik bir araç olarak işlev gördüğü durumlarda dahi eğitim sürecinin değişim değerinden çok kullanım değerinden bahsedilebilmiş ve özel mal/meta niteliği ikincil kalmıştır.

Eğitimin metalaşması, kamunun/devletin eğitim hizmetini sunma sorumluluğunu azaltıp, eğitimin piyasa koşulları içinde "özel mal" gibi üretilmesi, yüksek ve kısmen orta gelir gruplarının çocuklarının bedelini

ödeyerek, toplumun düşük gelirli, yoksul kesimlerinin çocuklarının erişemeyeceği, ayrıcalıklı bir iktisadi/sosyal konum edinmelerine yol açacak şekilde eğitim hizmeti “satın alabilmesi” anlamına gelmektedir. Eğitim sürecinin, toplumsal ve bireysel gereksinimler, idealler ve fikirler ile ilişkisini kopararak, iktisadi düzenin egemen üretim, istihdam ve ücret koşullarında gerekli görülen emek gücünün yetiştirilmesi için düzenlenmesi, eğitimin metalaştırılmasının diğer bir yanını oluşturmaktadır. Eğitimin metalaşması, sadece örgün eğitimde değil, belki daha güçlü bir şekilde yaygın eğitim içinde gerçekleştirilmektedir. Eğitimden ayrılanların, işsizlerin, sınırlı bir konuda bilgi-beceri kazanmak isteyen bireylerin, iş değiştirmek ya da işiyle ilgili yeni beceriler edinmek isteyenlerin başvurabilecekleri bir “eğitim piyasası” ortaya çıkmış ve bireyler bu piyasada bedelini ödeyerek “istedikleri” eğitimi satın alabilir hale gelmiştir. Örgün ve yaygın eğitim yoluyla kazanılan ve piyasa açısından değer taşıyan niteliklerin saptanmasında diploma, sertifika ve puan belgeleri tek belirleyici hale gelmiş, bireylerin standardlaştırılması ücretlendirilmesi ve bir meta olarak emek gücünün meta değerinin (ücreti) belirlenmesinde ölçüt olmuştur. Emek gücünün geliştirilmesindeki metalaşma süreci kadar, emek niteliğinin ölçülmesi ve sıralanması için kullanılan sınavlar, ölçme ve belgelendirme çalışmaları da kapitalist piyasa düzeni içinde metalaştırılmıştır. Böylece eğitim hizmeti hem özel mal olarak üretilen ve kullananların bedelini ödediği bir metaya dönüşmüş hem de eğitim alanının kendisi sınavlara hazırlık eğitimi, sınavlar, ölçme ve belgelendirme hizmetlerinin meta olarak gerçekleştirildiği/üretildiği bir piyasaya dönüşmüştür.

Eğitimin metalaştırılması, eğitimin bireyler ve toplum bakımından anlamını değiştirmektedir. Bu süreç sonunda eğitim öncelikle, bireyler için bir hak olmaktan çıkmakta, bazı toplumsal gruplar için erişim zorlaşmakta ya da tümüyle olanaksızlaşmakta; eğitim yoluyla azaltılması ya da ortadan kaldırılması olası pek çok toplumsal sorunun (gelir eşitsizliği, halk sağlığı, trafik kazaları, bireysel ve toplumsal şiddetin bazı biçimleri, çocuk ölümleri ve ana çocuk sağlığı vb.) çözülmesi olanaksız hale gelmektedir.

Kaynakça

Kurul, N.; Küçüker, E; Yolcu, H.; Özdemir, T.; Çokluk, Ö; Baykal, N. S. ve Öztürk, H. T. (2013). Kapitalist Sistemde Öğrenme ve Pazar İlişkisi: Metalaştırma, Ölçme, Standartlaştırma. Ed. N. Kurul; T. Öztürk ve İ. Metinnam. Kamusal Eğitim. Eleştirel Yazılar, içinde bölüm. Ankara: Siyasal Kitabevi. ss. 57-92.

Levidow, L. (2007). Yükseköğretimde Neoliberal Gündemler. Ed. S. Filho ve D. Johnston. Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki. içinde bölüm. İstanbul: Yordam Kitap. ss. 259-270.

Üstünel, B. (1983). Ekonominin Temelleri. (4. Basım). İstanbul: Mısırlı Matbaacılık.

Walker, D. & Gray, D. (2007). Historical Dictionary of Marxism. Maryland: Scarecrow Press Inc.

Yılmaz, G. (2013). Dünden Bugüne “Parasız Eğitim”. Ed. N. Kurul; T. Öztürk ve İ. Metinnam. Kamusal Eğitim. Eleştirel Yazılar, içinde bölüm. Ankara: Siyasal Kitabevi. ss. 47-56.